

Intercultural Context in Translation of Proper Nouns

[Interkultúrny kontext pri preklade proprií]

Mojmir Malovecky

DOI: 10.18355/XL.2015.08.04.10-14

Anotácia

Témou štúdie sú historické francúzske propriá v lingvistickej teórii v rámci prípadovej štúdie prekladu textov o stredovekých dejinách Francúzska vo vzťahu k interkultúrnemu extrajazykovému kontextu. Jadro štúdie tvorí analýza faktorov ako pragmalingvistická vedomostná báza prijímajúceho jazykového spoločenstva a správny výber prekladových ekvivalentov s cieľom lepšie poslúžiť kultivovanej jazykovej kultúre cieľového jazyka v priamom vzťahu k zrozumiteľnejšie preloženému textu.

Kľúčové slová

propriá, preklad, lingvistická teória, interkultúrny kontext, história

---

Úvodom

Problematika proprií je aktuálna kontinuálne. Systematicky ju opäť voviedol do kontrastívneho porovnania slovenčiny a francúzštiny K. Sekvent (2002). Je nesporné, že propriá vykazujú určitú množinu vlastností, ktorá je v prieniku s vlastnosťami množiny všeobecných mien. Zároveň sa lingvisti zaoberajú takými vlastnosťami vlastných mien, ktoré ich buď systémovo vymedzujú ako rozdielne od všeobecných mien alebo takými, ktoré z pohľadu úzu, nie sú jednoznačné vo vzťahu k uvedomeniu si kodifikácie. Použitie cudzojazyčných proprií je problematické práve preto, že používatelia sú konfrontovaní s prienikom vlastností východiskového jazyka, z ktorého proprium pochádza a vlastností cieľového jazyka, v ktorom s ním užívateľ narába (napríklad deklinačná paradigma, neohybnosť a mnohé ďalšie gramatické javy). Ide o vlastnosti cieľového jazyka, ktoré sú pre používateľov často netransparentne aplikovateľné na cudzie slová a obzvlášť na cudzojazyčné propriá. V neprospech naposledy menovaných a ich jednoduchého použitia v typologicky prevažne flektívnom syntetickom jazyku ako slovenčina, hrá často i ich podstatne nižšia frekvencia výskytu v porovnaní s prevzatými všeobecnými menami, kde je cudzie slovo v ľahšej pozícii smerom k ustáleniu formy a použitia adaptovanej na cieľový, prijímajúci jazyk. Dôkazom tohto tvrdenia je napríklad skutočnosť, že viac frekventované cudzojazyčné prevzaté propriá majú častejšie svoju slovenskú formu: *Paríž*, *Strasburg* a pod. No k napísaniu tejto štúdie okrem všeobecnolingvistických teoretických východísk vedie i praktické aplikačné zamyslenie nad riešením špecifickej otázky historických francúzskych proprií v slovenčine a spoločenskej potreby (mimojazykový aspekt), či možnosti (vnútrojazykový systémový aspekt) ich spisovného použitia v slovenskom texte. Takéto propriá sa do slovenčiny vo veľkom dostávajú prekladmi. Preklad podľa slovenskej teórie je tak isto tvorba (porovnaj Vilikovský, 1984) a z toho logicky vyplýva, že v sebe obsahuje aj licenciu poetickú, teda tvorivú slobodu. Tá je i vecnou možnosťou navrhnúť jazykovému spoločenstvu dobrý ekvivalent prekladu. Práve neistota prekladateľa v takejto situácii môže prameniť, buď z nedostatku erudovanosti alebo z nedostatočnej diskusie v rámci jazykového spoločenstva, ako uspokojivo riešiť prílev cudzojazyčných proprií v kodifikácii jazyka. Tento posledný menovaný nedostatok úzko súvisí s absenciou vedomostí o tom, ako sa postaviť k potrebe predstavy normy a kodifikácie v prostredí liberalizovaného mediálneho kultúrneho

priestoru. Takto definovanú slobodu uznávame, avšak je potrebné si uvedomiť, že i slobodná kultúra, ak má byť zmysluplnou, musí sama v sebe niesť rozhodnutie v pokore prijať i svoju zodpovednosť pred spoločnosťou a ako sa dnes povie konzumentmi svojich diel, či súčasnejšie snáď produktov. Takáto zodpovednosť a určitá zdravá tíziadostivosť nevyhnutne pri dobrom nastavení autora a analytika, kulturológa alebo lingvistu vedie k túžbe po povznesení, po väčšej dokonalosti, po hľadaní a skúmaní objektívnej pravdy. K tejto problematike je inšpiratívny epistemologický rozmer hľadania pravdy, perceptibilný v Platónovom dialogickom spise *Theaitétos* (Mc Dowell – Brown, 2014), respektíve k rozboru Platónových dialogických spisov najmä Erler (2009). Pravdou o jazyku môže byť poznanie zmysluplnosti kodifikácie prostredníctvom nachádzania lingvistických vnútrojazykových systémových argumentov pre riešenie kodifikačných otázok, ako k tomu smeruje J. Kačala v publikácii *Jazyk majstrov* (2014).

Pravdepodobne jeden z najstarších známych výrokov k propriám „*nomen est omen*“, respektíve „*nomen atque omen*“ čiže „meno a zároveň znamenie“ sa pripisuje Rímskemu dramatikovi Plautovi v hre *Persa* (*Peržan*) (Plautus: 1895). V stredovekej filozofii nachádzame meno ako nadprirodzeno v nominalizme scholastika W. Occama (napríklad Störig: 1999). V priereze dejín, v literatúre a filozofii, tak bola prisudzovaná väčšia alebo menšia dôležitosť vlastným menám. V jazykovede, hovorí Kleiber (Vaxelaire, 2005: 762), že „priradenie mena osobe je príležitostnou operáciou a nestáva sa súčasťou všeobecného lingvistického kódu.“ Naopak, podľa Simeonidou-Christidou (2005: 445), M. Bréal navrhuje zaradiť vlastné mená do systému jazyka. Karel Sekvent analyzuje jazykový znak v jeho triadickej šírke (Sekvent: 2011). S problematikou proprií vo všeobecnolingvistickom ponímaní to súvisí, pretože zároveň sa zaoberá rôznymi koncepciami na rozhraní unilaterálnych a bilaterálnych teórií deskripcie jazykového znaku (Sekvent: 2006). V uvedených prácach autor poukazuje na rozdiely v interpretácii tých istých pojmov v závislosti od tendencie konkrétnej jazykovednej školy. To sa premieta i do proprií. Ide totiž najmä o častú opozíciu alebo dualizmus pri systémovom priradení všeobecných mien a vlastných mien do súvzťažnosti jazykového systému a lingvistickej teórie. Takéto, niekedy rôznorodé náhľady na problematiku proprií zisťujeme v zahraničnej lingvistickej literatúre. Niektoré z týchto aspektov považujeme za vhodné komentovať z perspektívy nášho lingvistického uvažovania. Preto „Katz na rozdiel od Fregeho, Churcha a Searla tvrdí, že vlastné mená nemajú význam.“ (Vaxelaire 2005: 745) a ďalej (2005:827) nás vedie v opozícii k uvedenému rozboru, že existujú dokázateľne polysémické vlastné mená, ktoré nesú odlišný vecný význam a to napríklad, keď rovnaká forma označuje raz toponymum a raz antroponymum.

Teda predchádzajúce názory možno zhrnúť ako teoretický lingvistický spor. Na konkrétnej prípadovej štúdiu ukážeme, že argumentmi je možné zaujať stanovisko k prezentovaným názorom. Snahou o exaktný ekvivalent vlastného mena prichádzame k záverom, ktoré predošli teóriu následne umožňujú nasledovne rozdeliť. Po prvé, problematika lingvistami diskutovanej príznakovosti významu vlastného mena, alebo naopak jeho sémantická vyprázdnenosť ako jednoduchého jazykového štítka, je spôsobená poukazovaním na literárne príklady. Tie majú to špecifikum, že niektorí autori naozaj idú smerom starého „*nomen est omen*“ a tak sa proprium postavy stáva znakom zastupujúcim jej vlastnosti. V opozícii k tomu sa núka riešenie v explikácii, že v inom ako literárnom texte bez využitia príznakových proprií potom musí byť významová vyprázdnenosť, čo vedie k antagonickým lingvistickým úvahám. Pri konkrétnom preklade textu z oblasti dejín však prekladateľ zisťuje, že je v situácii, keď musí dať za pravdu autorom, ktorí tvrdia ako Vaxelaire (2005), že propriá nesú význam (napríklad vecný). Dodávame, že význam pre používateľa východiskového

jazyka známy, pre prijímateľa prekladu však nevyhnutne nie. Teda do momentu, kým sa nad problémom nezamýšľa prekladateľ aby zvážil, či nie je na mieste, vydať sa tvorivou cestou sprostredkovania obsiahlejšej kultúrnej sémantickej informácie, ako je to bežné pri štandardnom preklade. Tu by mohla vzniknúť pochybnosť, že nám ide o hyperpreklad alebo doslovný preklad, či kalk. Nie je to tak. Zistili sme naopak, že štandardnými postupmi sa môže stratiť časť informácie, ktorú by najmä špecializovaný odborný čitateľ textu, či len fanúšik histórie, nielen ocenil, ale i bez problémov porozumel. Práve takúto pridanú kultúrnu hodnotu nesú napríklad už jestvujúce poslovenčené ekvivalenty viažuce sa k francúzskemu historickému kontextu.

Analýzu konkrétnych príkladov, z ktorých časť nižšie uvádzame, sme vytvorili na základe praktickej aplikácie prekladu francúzskych vlastných mien do slovenčiny na prípadovej štúdií *Krátky životopis Jany z Arku od Régine Pernoudovej* (2012).

Prvým konkrétnym problémom prekladu vlastných mien, zvlášť v historickom texte je identifikovať, ktoré vlastné mená už majú uzuálne i normatívne zaužívaný ekvivalent v cieľovom jazyku. Zo skúmaného textu uvádzame vzorky príkladov: *Paríž, Remeš; Lotrinsko, Burgundsko, Normandia; Angličania, Burgundania; Lotrinčanka; Karol VII., Jana z Arku, Ludovít Orleánsky, Jolana Aragónska, Izabela Bavorská, Ján Nebojácný*. Ale napríklad na rozdiel od uvedených, lokácia hradu *Chinon, chinonský hrad*, vzhľadom na neexistenciu poslovenčeného ekvivalentu *Šinon, šinonský hrad*. Rovnako nie *Dofén*, ale *Dauphin*.

Zložené toponymá, ktoré nemajú slovenský ekvivalent, sme ponechali v pôvodnom tvare ako nesklonné (uvádzame s mikrokontextom): sedliak z *Greux* (nie *Greuxu*), v dedine *Burey-le-Petit*, obec *Sainte-Catherine-de-Fierbois*, pevnosť *Saint-Loup*. Takto to odporúča riešiť i K. Sekvent (2002). Na základe citovanej príručky sme ostatné prispôbili skloňovali podľa zásad slovenského pravopisu.

Krstné mená sme vytvárali analogicky k historicky existujúcim *Jana* (z *Arku*) alebo *Ludovít* (*Orleánsky*). Postupovali sme tak pri krstných menách ďalších osôb, pred grafiou *Pierre* (*Cauchon*) sme uprednostnili *Peter* (*Cauchon*), rovnako *Ján* (*Moreau*), *Michal* (*Lebuin*), *Ján Bastard* (*Orleánsky*), ale i iná osoba s podobným menom *Ján Bastard* (z *Wavrinu*). Pri krstných menách sme osobitne riešili otázku hlavnej postavy *Jany z Arku*, ktorá mala v dobových dokumentoch zapísanú formu *Jehane*, z čoho je odvodené i tiež v slovenčine známe *Johanka*. K nemu by korešpondovalo Johana. To sa však nevyskytuje vôbec. Naopak v mladosti ju okolie volalo *Jeanette*, čomu zodpovedá slovenské *Janka*. Pridŕžali sme sa faktu, že vo francúzštine sa používa *Jeanne*, čiže slovenské *Jana*.

Cez hlavnú hrdinku *Janu z Arku* môžeme plynulo nadviazať na problematiku priezvisk, či šľachtických prídomkov. Francúzke priezvisko *Darc*, respektíve neskôr *d'Arc*, sme preložili ako *z Arku*, keďže sme si urobili prieskum doterajšieho úzu v slovenskom jazykovom prostredí a doteraz publikovaných materiáloch. Prečo sme teda nedávali „de“ ale „z“, ktoré sa vo filmovom umení pre francúzsky dvor na Slovensku a v Čechách často používa pre zdôraznenie francúzskosti, hoci v reminiscencii na Uhorské dejiny by mohlo pripomínať i latinský jazyk? Orientovali sme sa ako v prípade krstných mien podľa zaužívaných zvyklostí v slovenčine, kde je úplne jednoznačne známe iba znenie *z Arku*. Preto analogicky (*Anton*) z *Vergy*, (*Róbert*) z *Baudricourt*, (*Aubert*) z *Ourches*, (*Ján*) z *Metz*, (*Bertrand*) z *Poulengy*, (*Colet*) z *Vienne*. Osobitne uvádzame dve mená šľachtických, kde prvým prídomkom je rodné priezvisko (toponymum pôvodu, prevažne hradu), druhým súčasný stav: (*Jana*) z *Preully*, pani z *Gaucourt*; (*Jana*) z *Montmeru*, pani z *Trèves*. Takto podľa nášho názoru korešponduje znenie šľachtických mien i s úzom zaužívaným pre naše

regionálne uhorské dejiny. Najmä drobnú šľachtu, sprievodcov *Jany z Arku*, sa takto podarilo čitateľovi priblížiť nielen ekvivalentmi krstných mien, ale i poslovenčením prídumkov a ich funkčným významovým historizujúcim odlišením, napríklad od v porovnaní so stredovekom, súčasného francúzskeho mena *Charles de Gaulle*, pri ktorom slovenčina striktné zachováva i formu *Charles* (miesto *Karol*). Nemožno však vyvodiť záver, že staršie historické sa poslovenčuje a nové zostáva v originálnej forme, podrobené ohýbaniu, pretože jestvujú príklady, na ktorých pravdivosti sa z pohľadu všeobecne prijatého úzu zhoduje celé jazykové spoločenstvo, ktoré nepotvrdzuje existenciu takéhoto pravidla. Za všetky uvedieme jeden príklad, ktorý najlepšie vystihuje podstatu, že ani panovníctvo alebo príslušnosť ku kráľovskému rodu, či dokonca následníctvo trónu, takpovediac, nezaručujú poslovenčenie krstného mena: kráľovná *Alžbeta II.*, ale jej syn je v slovenčine vždy princ *Charles z Walesu*, teda nie *Karol z Walesu* ani *Charles of Wales*. Základný problém možnosti absencie korešpondencie designačných systémov východiskového a cieľového jazyka pri preklade krstných mien definoval napríklad M. Ballard (1998: 203) „celková nekorešpondencia designačných systémov, skutočnosť, že všetky krstné mená nemajú nevyhnutne ekvivalent v druhom jazyku, blokuje preklad v mene homogenosti onomastickej siete cieľového jazyka“. Z tohto Ballardovho názoru je zrejmé, že existencia ekvivalentu naopak musí byť opakom tejto blokácie a môže mať pre koncového prijímateľa textu v cieľovom jazyku skôr pozitívny efekt.

Existujúce slovenské ekvivalenty proprií sme preto cielene využili: (*Ludovít Orleánsky*, (*Jolana*) *Aragónska*, (*Izabela*) *Bavorská*, (*Ján*) *Nebojácny*). Ide výhradne o príslušníkov najvyšších vrstiev šľachty. Pri nižšej šľachte sme zámerné nepostupovali takto, ale prídumky „z“ sme predsa len chceli pre čitateľa zachovať možnosť spoznať toponymum pôvodu takéhoto prídumku. Jeho poslovenčenie a vytvorenie ekvivalentu by tak strácalo vnútornú logiku presnosti historiografického textu. Vzhľadom na popularizačný štýl autorky originálu R. Pernoudovej, uznávanej francúzskej archivárky a historičky, bolo potrebné, kvôli odbúraniu odstupu a barier postavy v knihe, slovenskému čitateľovi čo najviac približovať, a to i prostredníctvom proprií. Veď v našich dejinách i v s nimi nesúvisiacej histórii filmového dabingu bolo práve šľachtické prídumkové „de“ znakom, „omen“ práve vytvárania odstupu. *Jana z Arku* armádes od kráľa nakoniec za svoje zásluhy získala, no pôvodom bola jednoduchým dievčaťom z lotrinskej dedinky Domrémy. Priezviská postáv, pri ktorých nebol udávaný šľachtický pôvod alebo mali bežné priezvisko, sme riešili ako: (*Margita*) *La Thourollová*, (*Izabela*) *Romeéová*, alebo napríklad (*Ján*) *Beaupère*. Pri ženských menách sme systematicky zámerné prechýľovali.

Záverom

Celkovo sme pri antroponymických propriách riešili pre slovenského prijímateľa cieľového textu ekvivalenty tak, aby dotváranie nových celkov krstné meno, priezvisko, respektíve prídumok v súlade s teoretickou analýzou M. Ballarda jasne rešpektovalo zrkadlenie toho, čo terminologicky pomenováva ako opozíciu sémantického kultúrneho indikátora a prázdneho referenta – etikety. Náš interkultúrny postoj je preto vystavaný na základe argumentu, že vlastné meno nie je nevyhnutne prázdne, ale nesie pozitívne i význam, gramatický, vecný, kultúrny a ten musí byť sprostredkovaný. Jedným z nástrojov je uplatnenie systému cieľového jazyka podľa jeho zvyklostí, rešpektujúc pragmalingvistické hľadisko vzťahu k mimojazykovej realite, ktorá obsahuje pamäť a identitu prekladateľských riešení interkultúrnych kontextov. Tvoriť nové ekvivalenty podľa existujúcich vzorov vytvorených na základe doterajších relácií dotknutými kultúrami, je naša lingvistická, prekladateľská a kultúrna povinnosť. Kodifikáciu a normu treba aktívne pestovať. Je prejavom kultivovanej kultúry, čo potvrdzuje i vzťah cudzích slov – kultúra, kultivovať

a slovenského ekvivalentu – pestovať, také je totiž očakávanie vzdelaného prijímateľa textu o dejinách Francúzska.

Bibliographic references

- BALLARD, M. 1998. La traduction du nom propre comme négociation. In *Palimpsestes*, n. 11, pp. 199- 223. ISSN 1775-3228.
- ERLER, M. 2009. The fox knoweth many things, the hedgehog one great thing': The relation of philosophical concepts and historical contexts in plato's dialogues. *Hermathena*, n. 187, pp. 5-26. ISSN 0018-0750.
- KACALA, J. 2014. Jazyk majstrov. Spolok slovenských spisovateľov. ISBN978-80-89727-12-4.
- MALOVECKY, M. 2011. Informacne technologie a umelecky preklad. Presov: Vydavateľstvo Michala Vaska. ISBN 978-80-7165-842-9.
- McDOWELL, J. – BROWN, L. 2014. Plato: Theaetetus. Oxford World's Classics. ISBN 978-0-19-964616-6.
- PERNOUDOVA, R. 2012. Krátky životopis Jany z Arku. Ordinariat ozbrojených sil a ozbrojených zborov Slovenskej republiky. ISBN 978-80-89261-41-3.
- PLAUTUS, T. M. 1895. Comoediae, Vol 1-2. Weidmann.
- SEKVENT, K. 2002. Ako používať francúzske vlastné mena v spisovnej slovine. Nauka. ISBN 80-89038-12-3.
- SEKVENT, K. 2006. On dualistic approaches to the linguistic sign. [K dualistickým koncepciám jazykoveho znaku] In *Jazykovedny Casopis*, vol 57, n.1, pp.3-12. ISSN 00215597.
- SEKVENT, K. 2011. Triadický znak. In *Jazykovedny Casopis*, vol. 62, n. 1, pp. 41-50. ISSN 00215597 doi:10.2478/v10113-011-0003-9.
- SIMEONIDOU-CHRISTIDOU, T. 2005. La place des noms propres et des noms culturellement marqués dans les textes traduits. In *Le verbe et la scène*. Honoré Champion. ISBN 2745312014.
- SIMEONIDOU-CHRISTIDOU, T. 2006. Learning to (re)identify the cultural through translated texts for children. [Apprendre a (re)connaitre le culturel a travers les textes traduits pour enfants] In *Ela*, vol. 141, n. 1, pp. 33-42. ISSN 0071190X.
- STORIG, H. J. 1999. Kleine Weltgeschichte der Philosophie. Fischer. ISBN 978-3-596-14432-7.
- VAXELAIRE, J. L. 2005. Les noms propres. Honore Champion. ISBN 978-2745313126.
- VAXELAIRE, J. L. 2006. Paths for a new automatic translation approach of proper names. [Pistes pour une nouvelle approche de la traduction automatique des noms propres] In *Meta*, vol 51, n. 4., pp. 719-738. ISSN 00260452.
- VILIKOVSKY, J. 1984. Preklad ako tvorba. Slovensky spisovateľ.

Words: 2 899

Characters: 21 217 (11, 8 standard pages)

PhDr. Mojmir Malovecký, PhD.

Department of Romance Languages and Literatures

Faculty of Education

Comenius University in Bratislava

Račianska 5, 81334 Bratislava

Slovakia

malovecky@fedu.uniba.sk